

З когорти найперших: Олена Іллівна Чудновська

Музейну справу в Чернігові після потрясінь Першої світової війни та революції розвивали ентузіасти своєї справи, поміж яких варто згадати Олену Іллівну Чудновську.

Народилася вона 26 липня 1892 р. у Чернігові в сім'ї відомого юриста та громадського діяча, кандидата права Іллі Людвиговича Шрага та його дружини Єлизавети Ісааківни¹. Росла у дружному сімейному колі разом з братами Володимиром та Миколою.

На жаль, не збереглося документів про її навчання в гімназії, але відомо, що знання вона здобувала і самостійно. До її послуг була багата батькова бібліотека. У Києві дівчина спілкувалася з родиною Грінченків і користувалася їхніми книгами².

У 1912 р. Олена навчалася на Вищих жіночих курсах у Москві. Програма їх була надзвичайно насиченою. Серед іншого курсистки вивчали філософію, стародавню літературу тощо.

У листі до батька від 1 лютого 1912 р. вона писала про тих, з ким спілкувалася - «московських українців»³. Так, за її спостереженнями, інтерес до української справи виявляв Федір Євгенович Корш - видатний вчений-філолог, чи не єдиний із росіян, хто близько спілкувався з українцями, допомагав їм в усьому, співчував ідеї національно-визвольної боротьби⁴.

Дуже близьким до Ф.Є. Корша був Симон Васильович Петлюра⁵, найбільш помітна постать серед московських українців. Він жив у Москві з 1909 р. і редагував журнал «Украинская жизнь». Олена, очевидно, часто слухала його, бо, як писав сам С.Петлюра у листі до Дмитра Донцова у січні 1913 р. до Відня, йому доводилося «виступати в ролі спікера» майже на кожному зібранні чи вечірці⁶.

Олена згадувала також Хвостова, Маргуліса, Яценка, Богдана Олександровича Кістяковського. Вона мала шанс навчатися грі на бандурі в гуртку «Кобзар»⁷.

Життя Олени Шраг змінилося в 1916 р., коли 24 липня в Чернігові вона одружилася з 24-річним поручиком Василем Кіндратовичем Чудновським⁸. Цікаві спогади про нього залишив М.Ковалевський, який писав: «Цікавим хлопцем був також Василь Чуднівський із старої козацької родини із Борзенщини. Він дуже добре вчився в реальній школі і всі пророкували йому, що буде добрим інженером. Однак, так не сталося. По закінченні реальної школи він вступив, як і мій старший брат Кирило, до Петрово-Розумовської Академії під Москвою і став агрономом, а пізніше відомим кооператором»⁹. Його батько Кіндрат Васильович тривалий час до війни був членом Борзнянської повітової земської управи¹⁰.

Разом з чоловіком Олена переїхала до Оранієнбаума, де поручик Чудновський мав проходити службу. Ілля Людвигович сподівався, що донька зможе бувати у Петербурзі, тому потурбувався, щоб ввести її до кола петербурзьких українців. У серпні 1916 р. він написав листа Петру Януарійовичу Стебницькому, рекомендуючи йому дочку¹¹. Та, мабуть, обставини не дозволили Олені скористатися цією можливістю¹². Вона листувалася з батьком, приїздила на свята, а потім назавжди повернулася до Чернігова.

Освічена, інтелігентна, зацікавлена в українській справі Олена Чудновська знайшла собі заняття до душі - прилучилася до музейної справи.

У складі відділу народної освіти Чернігівського губернського революційного комітету діяв Комітет з охорони пам'яток старовини, емісари якого значною мірою сприяли збору матеріалів для музеїв¹³.

20 травня 1919 р. колегією губернського відділу народної освіти було ухвалено постанову про утворення єдиного губернського музею. Але приміщення не знайшли, і цю ідею відклали на майбутнє¹⁴. Тим часом у Чернігові було декілька музеїв. Так, музей українських старожитностей, 1-й радянський музей, очолював Іван Григорович Рашевський¹⁵.

Директором 2-го радянського музею у травні 1919 р. було призначено Володимира Геннадійовича Дроздова¹⁶. А Олена Чудновська стала завідувачкою 3-го радянського музею, заснованого 20 червня 1919 р.¹⁷, і обіймала цю посаду до кінця 1922 р. Пізніше відкрилося ще два музеї - етнографічний та музей культів.

Їй доводилося працювати у складних умовах, але досить оперативно. Вже 28 червня 1919 р. О. Чудновська повідомила Комітет з охорони пам'яток мистецтва і старовини про те, що музей готовий до відкриття і навіть завершено складання опису експонатів¹⁸.

Музей знаходився в колишньому будинку Милорадовича¹⁹ по вулиці Петроградській, 12, досить далеко від центру²⁰. В ньому було 16 кімнат загальною площею 608 кв. аршин²¹, 7 головних печей²², які проте нічим було топити, водогін, який не працював. Приміщення було бідно умебльоване: в липні 1922 р. в ньому був 1 столик, 1 шафа, кушетка і табуретка²³.

Олена Іллівна з самого початку турбувалася про те, щоб музей був відкритий для відвідувачів щоденно протягом тижня, крім понеділка, з 12.00 до 16.00 та з 18.00 до 20.00.²⁴ Регулярного характеру набувала і екскурсійна робота. Збереглися архівні матеріали про роботу музею з відвідувачами: в 1920 р. в музеї побував 1401 чол. і було проведено 20 екскурсій, а в 1921 р. - 1833 чол. і 51 екскурсія²⁵. В 1922 р. від адміністрації музеїв вимагали щомісячних звітів про проведені екскурсії²⁶.

Музейні працівники вели пошукову, наукову, експозиційну, екскурсійну роботу у надзвичайно важких умовах: низька платня, неопалені приміщення, брак коштів і уваги місцевих властей. У звіті екскурсійно-виставочної частини Чернігівського губернського комітету освіти за січень 1923 р. знаходимо дані про захворювання музейних працівників, оцінені як «исход самоотверженного отношения к музейному делу»²⁷. В архіві знаходимо і лікарняний лист Олени Чудновської за грудень 1919 р.²⁸

Та попри всі труднощі, 3-й радянський музей за роки роботи О. Чудновської постійно приймав відвідувачів, поповнювався новими експонатами, предметами художньо-історичного значення, які іноді надавав Всеукраїнський комітет з охорони пам'яток мистецтва та старовини²⁹. Саме 3-му радянському музею Наркомосом була передана бібліотека Милорадовича³⁰. За даними на січень 1925 р. в цьому музеї налічувалося 1335 експонатів і 1568 книг³¹.

Олена Іллівна Чудновська працювала в 3-му радянському музеї до кінця 1922 р. і передала справи Вакуловському Георгію Никифоровичу, який став до роботи з 1 січня 1923 р.³² Він прийняв прекрасну експозицію, колекції живопису, кераміки, зброї, меблів, книг.

Ім'я і пам'ять про Олену Іллівну Чудновську залишилися в історії Чернігівського історичного музею, який зростає, збагачувався, розвивався трудами нових поколінь музейних працівників.

¹ Державний архів Чернігівської області (далі - ДАЧО). - Ф. 679. - Оп. 1. - Спр. 967. - Арк.104.

² Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім.В.Вернадського (далі -ІР НБУВ). - III 40049.

³ Шраг І.Л. Документи і матеріали. - Чернігів, 1997. - С. 142.

⁴ Лотоцький О. Сторінки минулого. - Варшава, 1933. - С.337.

⁵ Ткачук Андрій. Симон Петлюра // Київська старовина. - 1992. - № 6. - С. 67.

⁶ Цит. за: Роман Рахманний. Роздуми про Україну. - К., 1997. - С. 536.

⁷ Шраг І.Л. Документи і матеріали. - Чернігів, 1997. - С. 142 - 143.

⁸ ДАЧО. - Ф. 679. - Оп. 10. - Спр. 1618. - Арк. 327.

⁹ Ковалевський М. При джерелах боротьби: Спомини, враження, рефлексії. - Іннсбрук, 1960. - С. 30.

¹⁰ ДАЧО. - Ф. 145. - Оп. 3. - Спр. 23631. - Арк. 124.

¹¹ ІР НБУВ. - III - 53098.

¹² Там само. - 53099.

¹³ ДАЧО. - Ф. Р-593. - Оп. 1. - Спр. 52. - Арк. 17, 25.

¹⁴ Там само. - Арк. 34.

¹⁵ Там само. - Арк. 35.

- ¹⁶ Там само. Арк. 36.
- ¹⁷ Арендар Г., Лихачова С. Чернігівський історичний музей у 20 - 90-і рр. //Родовід. Наукові записки до історії культури України. - Число 2 (14), 1996. - С. 45.
- ¹⁸ ДАЧО. - Ф. Р-593. - Оп. 1. - Спр. 52. - Арк. 68.
- ¹⁹ Там само. - Спр. 692. - Арк. 213.
- ²⁰ Там само. - Спр. 1528. - Арк. 82.
- ²¹ Там само. - Арк. 215.
- ²² Там само. - Арк. - 247.
- ²³ Там само. - Спр. 692. - Арк. 270.
- ²⁴ Там само. - Спр. 52. - Арк. 69.
- ²⁵ Там само. - Спр. 1528. - Арк. 200.
- ²⁶ Там само. - Спр. 692. - Арк. 126.
- ²⁷ Там само. - Спр. 1528. - Арк. 60.
- ²⁸ Там само. - Спр. 52. - Арк. 155.
- ²⁹ Там само. - Арк. 89.
- ³⁰ Там само. - Арк. 113.
- ³¹ Там само. - Спр. 2027. - Арк. 6.
- ³² Там само. - Спр. 1862. - Арк. 287.